

KIELELLINEN MERKKI JA TAUSTATIETO

Raimo Anttila

Yleinen kielitiede, University of California, Los Angeles

anttila@humnet.ucla.edu

Symboli tuotetaan kontekstissa(an) tulkintaa varten, ja tulkinta on pitkälti arvailua siitä, mikä asiantila (merkitys) oikeastaan on. Symbolia taas ei voida ymmärtää ilman taustatietoa – tietoa maailmasta merkin ulkopuolella. Tutkimus on yhteisön prosessi, käyttäytymisen muoto, jonka tuloksena on mielipiteen ja konseksuksen vakauttaminen. Merkki ja yhteisö ovat luonnostaan korreloivia käsitteitä, ja vain tutkijoiden yhteisössä voidaan harjoittaa kriittistä ajattelua. Ulkomaailman suhteuttaminen kriittiseen aparaattiin johtaa jopa tieteiden syntyyn. Etymologia antaa hyviä esimerkkejä ulkomaailman esineiden tulkitsemisesta historiallisessa kontekstissaan (mukana on muutama). Historiallisten selitysten tukena käytetyt rinnakkaistapaukset ovat analogista taustatietoa. Useimmat nykyisistä teorian sotahuudoista näillä alueilla osottautuvat vanhoiksi saavutuksiksi.

Avainsanat: merkki ja konteksti, yhteisö ja ymmärtäminen

TIETEIDEN LUOKITTELU JA HIERARKIA PEIRCEN MUKAAN

Esitän muutamia keskeisiä käsitteitä, jotka ovat yli sadan vuoden ajan olleet tuttuja päteville filologeille ja muille ”ihmisen tulkit-sijoille”. Viitataan kaikkein välttämättömimpään. Siksi tarvitaan taustaksi vain seuraava tieto (tapani mukaan toivotan Peircea): CP = Peircen *Collected Papers* 1980, NEM = hänen *New Elements of Mathematics* 1976, PW = *Semiotic and Signifcs: The Correspondence*

Yhteystiedot:

Raimo Anttila, Ph.D.,

UCLA Linguistics Department

3125 Campbell Hall

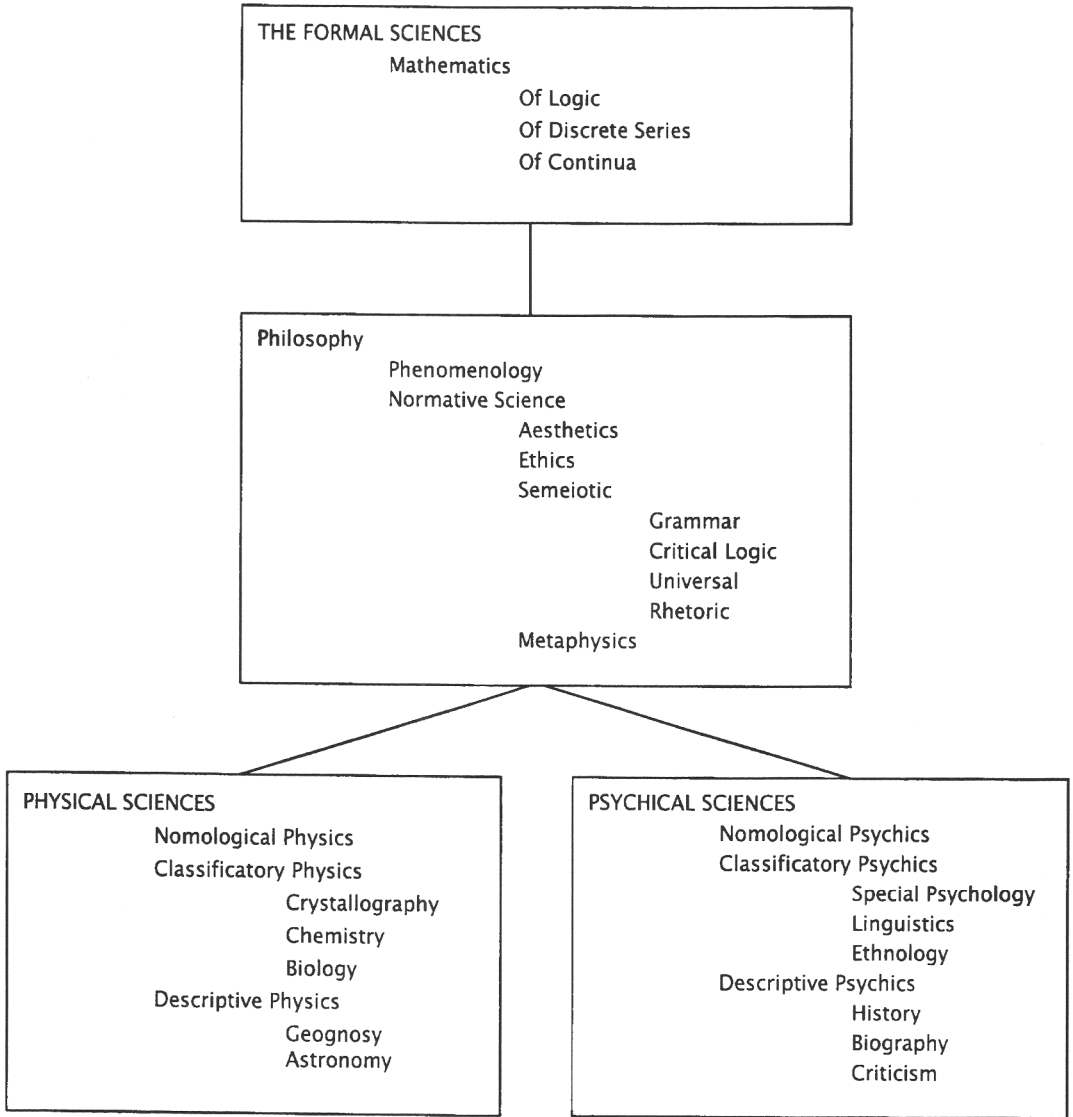
Los Angeles CA 90095-1543, USA

sähköposti: anttila@humnet.ucla.edu

between Charles S. Peirce and Victoria Lady Welby [Charles S. Hardwick, ed., 1977]), MS = Peircen julkaisemattomat käsikirjoitukset mikrofilmiltä. Lyhyitä, näppäriä, ja päteviä johdatuksia ovat Savan (1988) ja Liszka (1996).

Syy näihin kommentteihini on se, että nykyisessä kielitieteellisessä keskustelussa pyritään esittämään vanhoja totuuksia uusina saavutuksina. Näitä ovat esimerkiksi teksti ja ensyklopedinen tieto, kommunikatio, sosiolingvistiikka ja arkijärkikin. Alla käy ilmi, että kontekstiasiat on hyvin ymmärretty ennenkin, jopa teorian kannalta.

Turvaudun Liszkan lyhyeen kaavioon (1996:4, ja muutenkin otan tässä paljolti tukea Liszkasta). Toistan kaavion kuviossa 1 (masokisteille on tarjolla Kent 1987).

KUVIO 1.

Lista on suurin piirtein hierarkinen niin, että ylhäältä, yleisestä, päästään alempien portaiden spesifisyyteen. Rypäitä on neljä, kuitenkin niin, että luonnontieteet (Ph.Sc.) ja ihmistieteet (Ps.Sc.) ovat samalla tasolla. Näiden yläpuolella ovat formaalit tieteet, eli matematiikka ja filosofia, jotka ovat välttämättömiä ehtoja ja edellytyksiä alemmille.

Näin siis semeiotiikka riippuu logiikan matematiikasta ja fenomenologiasta (niin kuin myös estetiikasta ja etiikasta). Sekä luonnontieteet että ihmistieteet tarvitsevat käsiteaparaattitaustaa. Periaatteessa jonkin tällaisen pitäisi olla aivan selvä suomalaisille lingvisteille juuri Esa Itkosen töistä. Mutta eipä näytä olevan. Luonnontieteissä on fysio-

semioosia, sillä sielläkin joudutaan tulkitsemaan sitä, mitä luonto kertoo (puhumattaakaan siitä, että luonnossa ”fysis-kemialliset” osat sidostuvat pseudokommunikaation tavoin), ja biologia tarvitsee teleonomian käsitettä, siis jonkinlaista kvasiteleologiaa. (Koska teleologia käsitteenä pelottaa monia, Peirce muodosti sen ja finaalisyyden lisäksi adjektiivin *finious*, mikä vastannee suurin piirtein teleonomiaa [Ranskan biologiassa].) Koska ihmistieteet ovat vahvemmin, tai jopa oleellisesti, päämäärähakuisia tieteitä, metafysiikka on niille tärkeämpi ja läheisempi. Kielitiede ja historia kuuluvat samaan nippuun – molemmat ovat hermeneuttisia tieteitä. Mutta miksi kielioppi semeiotiikan osana on karsinaa ylempänä? Siksi että *semeioottinen* kielioppi käsittää merkkien yleisen ja formaalin teorian, kaiken sen mitä niiden triadiseen olemukseen ja luokitteluun kuuluu. (Tämä muistuttaa Saussuren semioologiaa siinä, että sekin on kielen ja kielitieteenkin yläkäsite.) Olen itse paljon käyttänyt tästä portaasta esim. ikonin, indeksin ja symbolin käsitteitä, enkä nyt halua puuttua niihin, vaikka symboliin on hiukan palattava kohta. Arkijärjen mukaan symboli rajataan usein vahvasti ikoniksi, esimerkiksi kun lapsi perustelee, että sikoja sanotaan *sioiksi*, koska ne ovat niin likaisia eläimiä. Ns. kansan-etymologia hakee samantyyppisiä selityksiä.

MUUTOS JA ”VUOTAVA” LOGIIKKA

Kriittinen logiikka on arkijärjen koti. Tähän kuuluvat inferenssit ja oikea päättely, ja sen sellainen. Nykyisin alkaa kaikille olla tuttua abduktio (arvailu siitä, mitä voisi olla) ja induktio (vahvistus siihen, mitä itse asia on) kartuttavina inferensseinä, ja deduktio (väistämätön paikkaansapitävyys) selittävä. Juuri nuo kaksi ensimmäistä luovat muu-

tosta. Muistakaamme, että Michel Bréal tähdensi *kansanlogiikan* tärkeyttä, sillä vain siten muutos tulee ymmärretyksi (vrt. kansan-etymologia). Lähisukulainen oli vanha vanha termi *katakreesi*, sanojen väärä käyttö, eli sananmukaisesti oikeastaan loppuun käyttö, jonka kylkiäiseksi muodostui negatiivinen aisaparikäsite *väärä analogia*. Katakreesi on siis nimeltään tavallaan aivan päinvastaista kuin *apagoogée*, siis ”pois-ajo” (ennen kuin lähtövalmistelut ovat kunnossa?), joka kääntyi latinan abduktioksi. Katakreesi johtaa siis tavallaan kieliopillistumiseen, mutta loppuun käyttö on siinä jo menettänyt negatiivisen värinsä, koska rajanloikkaus sanastosta kielioppiin koetaan nykyisin aatelointiin verrattavana ylennyksenä, melkein huumavana käsitteenä. Arkijärki on siis aina elänyt piiloloisena. Mutta esimerkiksi Wittgensteinin *maailmanlogiikan* (Logik für Welt) vaatimus toi sen kyllä esiin. Ja saman sanoi selvästi Peirce:

Se ei välttämättä ole loogista, mikä minusta tänään tuntuu loogiselta; vielä vähemmän, niinkuin matematiikka runsain mitoin näyttää, mikään ei ole loogista, ellei se näytä minusta siltä. Se on loogista, mikä on välttämätöntä myöntää, jotta maailma saadaan ymmärrettäväksi. Ja ensimmäinen kaikista loogisista periaatteista on, että indeterminoitu determinoisi itseään parhaansa mukaan. (NEM 4.262)

SYMBOLIN OLEMUS

Determinointi on välttämätöntä symbolissa: yllä mainittu vihje päämäärähakuisuuteen ja teleologiaan muistuttaa siitä, että olemme Aristoteleen finaalisyyden reviiirillä. Puhumisen, kielen käyttö, on ihmisen intentionaalista toimintaa. Eri mieltä ollaan siitä, voidaanko Peircen tavoin olettaa, että symbolissa olisi oma teleologiansa, sillä se on legi-

merkkiäspettissään intentionaalista vain siinä, että se tuotetaan tulkintaa varten. Peirce esitti, että tämän takia symbolin perusolemus on *esse in futuro*:

Symbolin olemuksena on luoda *tabula rasa*, ja siksi loputon sarja *tabulae rasae*, koska sellainen luominen on pelkästään representaatiota, sillä *tabulae rasae* ovat täysin determinoitumattomia sen yli että ne representoivat. Tässä on todellinen vaikutus; mutta symboli ei voisi olla ilman tuota todellisen vaikutuksen tuottavaa voimaa.

Symboli on oleellisesti tarkoitus/aikomus, siis representaatio joka yrittää definioida itseään, tai yrittää tuottaa itseään definioidumman interpretantin. Sillä sen koko merkitys on oman interpretanttinsa determinoinnissa; niin että interpretantistaan se saa merkityksensä aktuaalisuuden. Kun *tabula rasa* on determinoitu sen symbolin representaationa joka determinoi sitä, se *tabula rasa* pyrkii tulemaan determinoiduksi. Epämääräinen pyrkii aina tulemaan determinoiduksi, yksinkertaisesti siitä syystä, että sen epämääräisyys ei determinoi sitä olemaan epämääräinen. (NEM 4.262)

Tämä käy koko lailla yksiin tosi intentionaalisen käyttäytymisen kanssa, ja hermeneuttisen tulkinnan kanssa:

Hermeneutikon oikeus ei ole koskaan mysteeriassa, ei ei-ilmaistavassa sanomattomassa, vaan oraakkelinomaisessa. Melkein kaikki hengen suuret luomukset kätkevät itseensä jotain samaa, ei täysin ilmaistua, oraakkelinluonteista, mikä on jollakin tapaa jo määrätty tuleville ihmisille. Tämän esiinotto ja tulkitseminen niiden kielellä, jotka elävät nyt, mutta olivat runoilijan kannalta tulevia, on korkein, varsinainen ja tosi hermeneuttinen tehtävä. (Kerényi 1964:52)

TULKINNAN SYKLIT

Peircen (universaali)kielioppi, joka käsittelee merkin perusedellytyksiä merkinä (on itses-tään selvää, että tämä on aivan toista kuin muut universaalikieliopit), ja kriittinen logiikka, joka auttaa löytämään totuutta antamalla tarvittavat menetelmät, saavat tavallaan katokseen universaalin retoriikan, mikä on ”logiikan korkein ja elävin haara” (CP 2.333), ja mikä ”johtaa filosofian johtopäätöksiin” (CP 3.454). Kaikki kriittisen logiikan johtoajatukset riippuvat tutkimuksen ideasta. Tässä nähdään, että yksioikoinen hierarkia tietenkin murtuu, sehän on hermeneuttisessa syklissä tai spiraalissa välttämätöntä (ja siinä, että hermeneutikko joutuu aloittaman laivan rakentamisen keskellä ulappaa). Kuitenkaan Peirce ei kehittänyt tätä sektoria, eikä kirjoituksissaan antanut sille pääosaa. Hänen hajahuomautuksensa ovat osasyynä siihen, että hänen tuloksiaan ei juuri ole huomattu, ja että vastaava teoreettinen aparaatti on keksitty uudelleen (ellei myönnetä, että filologian teoria tuli ja oli tullut koko lailla samaan). Ennen oli tieteen rakenteessa vaatimus siitä, että kunnia kuuluu ajatuksen ensimmäiselle esittäjälle, nykyisin on normina se, että kunnian saa ajatuksen menestyksekkäin ”myyjä”, jolle sitten samalla menee kunnia keksimisestäkin (tunnettua on, että keksijä ei useinkaan itse saa kaupallista hyötyä). Tämä yksinkertaistaa historiaa ja helpottaa muistia. Seuraava anekdootti on kuvaava: opettajani Warren Cowgill Yalen aikoihini (joskus 1963–1964) kertoi keksineensä hyvän idean, mutta että menisi ehkä kolme kuukautta tarkistukseen siitä, onko joku muu joskus aikaisemmin esittänyt saman ajatuksen (vrt. Park 2000: 18). Muutamia vuosia myöhemmin nuori transformaatiolingvisti esitti samanlaisen oivalluksen (hän on nykyisin varsin kuuluisa [ei-transformationalisti], joten olisi [hänelle]

noloa kertoa nimi). Kerroin hänelle, että nähdäkseni sellaista oli jo esitetty aikaisemminkin. Siihen hän lisäsi heti, että ei hänellä ole aikaa tarkistaa sitä, sillä hänen oli saata-va ajatus julkaistuksi ennen kuin joku muu ehtii edelle. Aikaväli oli supistunut noin 5–10 vuoteen, ja vain oman koulukunnan sisällä julkaistuun. Näin tuotetaan huimaavaa edistystä.

TUTKIMUKSEN JA YHTEISÖN VUOROVAIKUTUS

Niin kuin melkein kaikessa muussakin, Peirce käytti universaalista retoriikastaan muitakin termejä. Niiden kimppu antanee alasta parempaa tietoa: spekulatiivinen (siis mietiskelevä, teoreettinen), yleinen, ja formaali, mutta myös kaksi ilman *retoriikkaa* – objektiivinen logiikka ja metodeutiikka. Koska *retoriikka* kylmiltään varmasti oudokuttaa useimpia, on syytä kiinnittää huomiota kahteen jälkimmäiseen (Aristoteleen retoriikka eli vakuuttamisen taito kumpuaa dialektiikasta eli tieteellisestä ajattelusta, joka sisältää yhtenä komponenttina ”puhtaan” logiikan). *Objektiivinen* sisältää myös merkityksen objekteista, raamin kielen ulkoisesta maailmasta, ja nytpä käsitteessä vierastaakin ehkä sana *logiikka*. Niille, jotka tuntevat filologiaa ja hermeneutiikkaa, ongelmaa ei ole. *Metodeutiikka* on sekin varsin tarkka termi, sillä kreikan *metodi* oli alkuaan ’takaa-ajoa’ (vertaa latinan *investigatio* ja venäjän *issledovanie*, molemmat jäljittämistä), siitä sitten ’tutkimus’, ja lopuksi ’tutkimusmenetelmät’ (eli kokonaisuudessaan ’oppi tutkimusmenetelmien noudattamisesta’). Se on *tie*-termi, niinkuin suomen tietäminenkin, ja *ajo*-termi on myös suomen ajatteleminen. Universaali retoriikka käsittelee totuuden saavuttamista, logiikan sosiaalisia perusteita ja tutkimuksen formaaleja ehtoja, eli teknisesti mer-

kin suhteita interpretantteihinsa. Prosessina merkitys on kommunikaatiota, tuotoksena tai tuloksena se on tietoa, ja kommunikaation aikaansaannoksena ymmärtämistä. Tämä merkitys (meaning) on merkin suhdetta dynaamiseen interpretanttiin (jätän tässä pois välittömään interpretanttiin liittyvät tunteukset, vaikutelmat, vaistot, ideat, ja ymmärrettävyyden käsitteen – merkin käytön oikeutta sille jolla on riittävät taustatiedot), ja tästä aspektista käytetään yleisesti jonkinlaista referenttiterminologiaa. Merkin suhde finaaliseen ja lopulliseen interpretanttiin (significance) käsittää merkkien kasvua ja kehitystä, järjen kasvua (sillä tästä päästään toimintaan ja tapaan, uskomuksiin), ja yleensäkin kaikenlaisen tiedon edistämisen teoriaan. Tutkimus – formaalisen inferenssin vastakohtana – on yhteisön prosessi, käytäytymisen käytäntö tai muoto, mikä on jatkuvaa ja kehittyy ja kasvaa aikaa myöten (nyt alkaa sananmukaisesti kreikan syllogismi tuntua paremmalta kuin latinan inferenssi). Tähän tarvitaan joidenkin henkilöiden yhteistoimintaa tietyissä yhteisöissä, jotka saavat tutkimusta aikaan. Tutkimuksen tulos on todenmukaisen uskomuksen tai tiedon perustaminen, mielipiteen määrääntyminen, tai konsensus laveasti tulkittuna. Totta olevan uskomuksen aikaansaamisen vaikutus on itsekontrolli (CP 5.433), tai, suurelle yleisölle, käytöstä mikä näyttää todellista kouriin tuntuvaa järkevyyttä (CP 5.3). Toistan: prosessina merkitys on kommunikaatiota (PW 196–), minkä tulos on informaatiota, ja kommunikaation vaikutus on ymmärrystä. Kaikkeen tähän tarvitaan yhteisöä, ja näin siis universaaliretoriikan välittömänä tehtävänä on asettaa formaalit ehdot yhteisölle, kommunikaatiolle ja tutkimukselle, vaikkei tämä voi olla yhtä formaalina kuin kahdessa edellisessä karsinassa. Niissä näet abstrahoidaan – ja irti puhetilanteista (CP 5.473). Mutta kriittiseen logiikkaan

pystyy vain toimija, jolla on kyky normaatiiviseen itsensä korjaamiseen ja jonkinlaiseen toiminnan parantamiseen. Ja lisäksi: ”todellisuuskäsityksen alku näyttää, että tämä sisältää YHTEISÖN ajatuksen, yhteisön ilman määrättyjä rajoja ja joka pystyy tiettyyn tiedon lisääntymiseen” (CP 5.354, 2.654). Merkki ja yhteisö ovat siis luonnostaan korreloivia käsitteitä (Tässä on ennakoitu Wittgensteinin argumentti privaattikieliä vastaan: merkki/kieli on olemassa vain yhteisössä). Logiikka johtaa yhteyteen yhteisön kanssa, sillä vain tutkijoiden yhteisössä voidaan harjoittaa kriittistä ajattelua, ja tähän konnektioon puree universaaliretoriikka. Toisin kuin pelkkä päättely tutkimus on elämäntapa (CP 7.50, 7.54), ja siksi on selvää, että itsekontrolli ja itsekorjaus tulevat teleologian keskeisiksi voimiksi, sillä niistä saadaan aikaan intentionaalinen valinta ja variaatio. Tutkimuksen keskeisenä tehtävänä on ratkaista mielipiteiden vakauttaminen (kriittisen logiikan keinoin, siis abduktion, induktion ja deduktion avulla). Paras tapa on tutkimus, sillä itsepäisyys, kova halu uskoa, auktoriteetti, a priori ja yleinen mielipide ovat paljon huonompia, koska lopulta ne aina häviävät käyttökelpoisuuskilvan. Niistä näes puuttuvat ennako-otaksumat totuuden mahdollisuudesta (realismi; CP 5.384), virheen todennäköisyydestä eli vaarivuudesta (*fallibilism*; CP 1.141, 1.147), ja kehityksen tai muutoksen jatkuvuudesta (synekismi [mikä tarkoittaa sitä, että merkeillä on historia]; CP 5.384). Tarvitsemme synekistisen yhteisön kaiken taustaksi.

Meiltä siis puuttuu se turva, minkä nuo muut yllä mainitut menetelmät antavat. Näiden muiden menetelmien hämäys- ja valehteluhyödyn kyllä ymmärtää, mutta silloin tiede on jo murskattu ja häväisty. Muistutukset pseudo- yms. tiedettä vastaan eivät näytä paljonkaan auttavan (ks. esim. Park 2000, mikä tosin ei käsittele ihmistieteitä,

mutta analyysi pätee). Tämä tieteen vääristely on nähty hyvin kielitieteenkin lähihistoriasta, esim. transformaatiokieliopin kannattajista: totuus ei ole juuri mistään kotoisin, itsepäisyys estää itsekorjaukset (ja kun korjaus lopulta tapahtuu, sitä ei myönnetä tapahtuneeksi), on vain yksi auktoriteetti sanoi hän sitten mitä mielettömyyksiä hyvänsä, kaikki on a priori; tosin yleisen mielipiteen korvaa koulukunnan oma klikki, josta sitten aikaa myöten tuli melkein *yleinen* mielipidekin. Samantyyppinen käyttäytymismalli kukoistaa muuallakin, myös Suomessa. Peircen mukaan tutkimus on rehtiä pyyteetöntä uurastusta, ja tähän on kyllä aina yhtynyt tiedemiesten suuri enemmistö. Tällaiseen ei sovi klikkikäyttäytyminen. Meidän täytyy luopua välittömästi (henkilökohtaisesta) hyödyistä pitkän tähtäimen (yhteisö)etujen hyväksi (CP 5.387). (Ks. loppuvinjettiä.) Mutta harvat tähän enää tänä viihteen aikakautena pystyvät. Joka tapauksessa pyyteetön uurastus todistaa intentionalisesta käyttäytymisestä ja asettaa reduktionistit, jotka yleensä kieltävät sen, epärehelliseen valoon.

TAUSTATIETO JA REALISMIN OTE

Yllä oleva luettelokehys universaaliretoriikan luonteesta on tietenkin veretön. Sen tarkoituksena on kuitenkin antaa aavistus siitä, että monet uudet väitteet kommunikaatioteorian, sosiolingvistiikan, sosiohistoriallisen kielitieteen ja sen sellaisen synnystä vasta eilispäivänä, ovat vääriä. Korostaakseni tätä lisää katsastan tarkemmin realismiaspektia, jossa uskomme merkin ulkopuoliseen todellisuuteen, jota ei suoraan voida ihmisten konventioilla muuttaa, mutta joka lakkaamatta pyrkii vaikuttamaan ajatteluun. Eli palaan merkin objekteihin, ja tähdennän termiä objektiivinen logiikka. – Siis, asiaan,

muiden suulla:

Meidän täytyy tehdä ero Välittömän Objektin – Objektin niin kuin se on representoituna merkissä – ja Todellisen (ei, koska objekti voi olla täysin fiktiivinen, minun on valittava toinen termi, siksi), mieluummin Dynaamisen Objektin välillä, jota, asioiden luonteesta johtuen, Merkki *ei voi* ilmaista, mihin se voi vain *vii-tata* ja jättää tulkitsijalle selonotto *taustakokemuksen* avulla. Esimerkiksi, osoitan sormellani mitä tarkoitan, mutta en voi saada kumppaniani tietämään mitä tarkoitan, jos hän ei näe sitä, tai jos hän näkee sen, se ei hänen mielessään erotukaan näkökentän ympäröivistä objekteista. On hyödytöntä yrittää keskustella hiljan Marsista tulleen henkilön kanssa Theodore Rooseveltista annetun teatterikuvauksen luonteen aitoudesta ja välittymisestä, jos hän ei ole koskaan ennen kuullut Theodorestä. (CP 8.314)

Henkilön, joka sanoo, että Napoleon oli letarginen olento, mieli on nähtävästi Napoleonin determinoima. Sillä muuten hän ei voisi lainkaan kiinnittää huomiotaan häneen. Mutta tässä on paradoksaalinen tilanne. Henkilöä, joka tulkitsee tuon lauseen (tai minkä muun Merkin hyvänsä), on pakko determinoida sen Objekti taustahavainnon kautta täysin riippumatta Merkin toiminnasta. Muuten hän ei tule determinoitumaan ajatukseen tuosta objektista. (CP 8.178)

Koko tuo osa Merkin ymmärtämisestä, johon Tulkitseva Mieli on tarvinnut taustahavaintoa, on Interpretantin ulkopuolella. “Taustahavainnolla” en tarkoita merkkisysteemin tuntemista. Mikä niin saadaan ei ole KOLLATERAALISTA. Se on päinvastoin ennakkoehto minkään idean saamiseen siitä, mitä merkki tarkoittaa. Mutta kollateraallilla havainnolla tarkoitan aikaisempaa tuntemista siitä, mitä merkki tarkoittaa. (CP 8.179)

Vain jonkin kollateraalin tiedon kautta voidaan saada varmuutta siitä, että merkki ja inter-

pretantti edustavat samaa objektia. Mutta tässä voimme spesifioida tätä kollateraalia tietoa hiukan tarkemmin. Kollateraali tieto, joka mahdollistaa merkin ja interpretantin tunnistamaan yhteisen objektinsa on kokemus hellittämättömästä ympäristöstä, joka on yhteinen kaikille kolmelle termille. Kokemuksen hämmästyttävä ja ratkaiseva ominaispiirre on kovan, ra’an, hellittämättömän asianlaidan kohtaaminen. (Savan 1988:70)

Merkki välittää vain interpretanttiaan: Objektin tunteminen pitää saada kollateraalisesta kokemuksen kautta. Välittävä Objekti on Objekti Merkin ulkopuolella; kutsun sitä *Dynamoidiseksi* Objektiksi. Merkin pitää viitata siihen vihjeen avulla; ja tämä vihje, tai sen substanssi, on *Välitön* Objekti. (PW 83)

Onko meillä siis “kollateraalisesta kokemuksen” lisäkäsité. Merkki *determinoi* “tulkitsevaa mieltä” suhteessaan *objektiinsa* erittäin rajallisesti; itse asiassa Peirce on nimittänyt tätä determinointia *vihjeeksi*, vihjeeksi mikä on *välitön objekti*. Ehdottaisin, että kollateraali kokemus tai havainto vie determinoinnin yli sen lepattavan irrallisen kuumeisen unenomaisen näyn, mitä se muuten olisi. (Zeman 1988:41)

Voimme siis pitää arvossa sitä, että dynaamisen objektin tunteminen on keskeisen tärkeää ihmisen toiminnossa. On huomattava, että “tulkitsevan mielen” determinointi suhteessa merkin objektiin ei ole pelkästään merkin vaikutusta; kuten olemme huomauttaneet, merkin “varsinaiset merkittävät seuraamukset” (CP 5.475) ovat niiden interpretantit, ja Peirce muistuttaa jatkuvasti, että kyseinen determinointi *kantaa yli interpretanttien!* Merkin interpretantit jättävät siis edelleen merkin tulkinnan enemmän tai vähemmän indeterminoiduksi, [ja jättävät] jollekin muulle mahdolliselle merkille tai kokemukselle determinoinnin loppuun viemisen funktion. (CP 5.505)

Tässä tapauksessa “muu mahdollinen merkki tai kokemus” on *taustatieto*. Mutta se indeter-

minoitu, jonka determinointi jää ”jollekin muulle merkille tai kokemukselle”, on *epämääräinen*; siksi *epämääräisen* ja Peircen *objektin* välillä on läheinen suhde. (Zeman 1988:42)

Symbolista kävi ilmi, että indeterminoitu (the indeterminate) on *yleinen* (the general), objektista näkee tässä, että indeterminoitu on *epämääräinen* (the vague). Yleistystä ihannoidaan ja se on tieteen tavoite, vaikka se symbolissa jää usein jopa teoreetikoilta huomaamatta, koska se liittyy alhaisen kontekstin lokaan. Samalla tapaa yleistys on abstrahointia, mutta niinpä on *prescinding/prescision*, huomion leikkaama pala muusta kohteesta havainnon muokkausta varten.

TAUSTATIEDON KIRJO

Peirce käytti kollateraalista tiedosta myös nimityksiä kokemus, havainto, tarkastelu ja todistusaineisto; ja myös aikaisempi tieto tai tunteminen. Kollateraali on tietenkin sivustaa ja rinnakkaista, mutta minä pyrin tässä (ja vastaisuudessaakin) käyttämään nähdäkseeni suomeen paremmin luontuvaa termiä taustatieto. Termiin sopii myös hyvin hermeneuttisen spiraalin ankkurointi, ja Kantin apperkeption synteettinen ykseys (B134), eli ennen havaittu/opittu/tiedetty ohjaa myöhempiä/tulevia havaintoja. Semioottisesti hermeneuttinen spiraali voidaan lausua näin: Merkki suppiloi itseensä osan todellisuutta, ja merkin tulkinnassa interpretantit johtavat tapaan, mikä taas heijastuu takaisin todellisuuteen, mikä tuottaa uusia merkkejä. Eli tulkittu tai koettu ympäristö on Umwelt, pelkkä raaka ympäristö Umgebung. Ristivetoa on, ja on pakko olla. Yhteinen Umwelt on se pohja, josta lähdemme tulkitsemaan, siksi yhteisöaspektia ei voi jättää pois. Peircen termi tästä on koinoskopia, siis sananmukaisesti yhteinen tähytyskulma.

Sen käyttämisestä on Platon hyvä esimerkki, sehän johti aina johonkin muuhun, mutta juuri *vuoropuhelussa*. ”Sama tausta” on vahva vaikuttaja ihmisten keskinäisessä ymmärtämisessä, se on esim. ollut suosittu edellytys avioliiton onnistumiselle. Joka tapauksessa mitä enemmän tietää, sitä paremmin ymmärtää; mitä enemmän on koulutusta, sitä parempaa palkkaa yleensä saa, jne. Kokemus on selvä myös vieraan kielen käytössä. Se on sitä helpompaa mitä paremmin tuntee sen aiheen mistä puhutaan. Koulutus oli Kreikassa *didaskalia kai paradosis* ’oppi ja traditio’ (lat. *traditio* on tuon kreikan tavoin eteenpäin antoa), eli toimintaa jossa annettiin jotain konkreettista toiselle, ja tästä juuri kiteytyi ensyklopedian idea – oppi/tieto siitä, mitä tiedetään (Boeckh 1877, 1968).

”ASIAIT” JA TIETEIDEN SYNTY

Juuri ra’at ja rehdit tosiasiat, dynaamiset objektit, johtavat jopa tieteiden syntyyn (ja historiallisesti tieteet syntyivät arkijärjestä: mytologiasta, uskonnosta; siis arkiuskomuksista ja -kokemuksista):

Tiede syntyy aidosta sydämessä tunnetusta, eikä siis fiktiivisestä, mielenkiinnosta tutkittaviin objekteihin, ja siitä seuraa: sen synty johtuu jonkin yksittäisen objektin tutkimisesta. (MS 693a:48-50) – Lyhyesti, jokaisen tieteen tendenssinä on ottaa yhä enemmän objekteja tietopiiriinsä; ja, mikä on tosi tärkeää huomauttaa, niitä lisäobjekteja, jotka minä hetkenä hyvänsä tuodaan tieteen piiriin, ei voida mielivaltaisesti valita, vaan niistä päättää asioiden ominaisuusluonne. (MS 693a:58)

Mikään tiede ei voi antaa periaatetta toiselle tietelle, jonka tämä ottaisi sellaisenaan vastaan, ellei edellisen tieteen lopputulokset ulotu ilman järkevää epäilystä jälkimmäisen kaikkiin objekteihin. Jotta tämän ymmärtäisi on mainittava,

että *objekti*-sanana yleinen käyttö merkityksessä *esine*, on kerta kaikkiaan väärä. Substantiivi *objectum* tuli käyttöön XIII vuosisadalla psykologian terminä. Se merkitsee ensisijaisesti mielen luomusta sen reaktiossa johonkin enemmän tai vähemmän todelliseen, mistä luomuksesta saadaan se, mihin kognitio suunnataan; ja toissijaisesti, objekti on se, mihin toiminta reagoi; myös, se mikä liittyy suhteessa johonkin muuhun, ja vielä erityisemmin on representoitu näin liittyneenä; myös, se mitä jokin merkki vastaa. (MS 693a:60) [Tällainen merkityskirjo tulee koko lailla ymmärrettäväksi latinan verbin perusmerkityksestä: 'heittää eteen, vastaan; tarjota' – RA]

Saksassa Meinongilla oli samantyyppinen objektikäsite; hän määritteli objektin *terminum ad quem* kaikessa havainto-, ajatus-, tahtomis- ja tunneaktissa. Mutta mikä tosiaankin hämmästyttää yllä olevissa sitaateissa niitä, jotka tuntevat filologiaa, on että niissä kosketetaan filologian teoreettista ydintä. Tämä objektilinja kulminoitui ns. *Wörter-und-Sachen*-lähestymistavassa, mikä on varsin tuttua ei ainoastaa filologiassa vaan myös etnologiassa, kulttuuriantropologiassa ja muissa ihmistieteissä. Aiheen oma aikakauslehti oli viime sodan uhreja: *Wörter und Sachen: Kulturhistorische Zeitschrift für Sprach- und Sachforschung* (1909–1944). Se on vieläkin varsin mielenkiintoista luettavaa. Toimituksen avaussanat (1.1) esittävät lehden vastapainona äännelaille ja määrittelevät sen toiminta-alaa: ”Asioilla (Sachen) emme ainoastaan ymmärrä esineitä tilassa, vaan yhtä hyvin ajatuksia, mielikuvia ja laitoksia, jotka jossakin sanassa saavat kielellisen ilmauksensa”. Meringer toisti (1911:23) iskulauseensa vuodelta 1906: ”ilman asiattiedettä ei enää kielitiedettäkään”. Nykyisin korostetaan kaikennäköisiä ensyklopedisiä tietovaatimuksia kielen merkkien aisapareina. Tämä on sinänsä oikein hyvä asia, mutta kun samalla sanotaan tai annetaan ymmär-

tää, että vaatimukset ovat uusimman kielitieteen oivalluksia, historia vääristyy karkeasti, ellei jopa katalasti. Vuodesta 1968 lähtien on pieni valikoima Boeckhiä (1877) ollut saatavilla englanniksikin. Näin siis metateorian kannalta. Sama vaatimus on toistunut esim. yhdyssanojen ymmärtämisessä, eikä välitetä siitä, että Bühler jo ammoin (1934) osoitti, että näiden ymmärtämiseen tarvittiin asiaohjausta tai asiatietoa (tai ne tulkittiin ”asiasta käsin”, jne.).

OBJEKTIKENTÄT JA ETYMOLOGIA

Sivuutin abduktion tällä kertaa, ja saman kohtelun on saanut analogia, mikä on tietenkin keskeistä arkijärjessä. Se on ikonina diagrammi (suhdeanalogia), ja sitä on myös metafora, enemmän vain funktion kannalta. Analogia liittyy oleellisesti ulkoiseen maailmaan siinä, että kieli luo ulkoisesta maailmasta kartan. Mutta vaikka metaforassa on funktio mukana, sen liittymisestä objekteihin todistaa seuraava: Ellei ymmärrystä saada aikaan, interpretanttiketjua pyöritetään eri objektialueilla kunnes klikkaa. Samoin poraa analogia tutusta uuteen ja tuntemattomaan. Eli taustatieto jyllää, kriittinen logiikka ja objektiivinen logiikka tekevät paikosta yhteistyötä.

John Deely esitti Harvardin Peirce-konferenssissa 1989 seuraavan esimerkin: Jos puutarhuri löytää dinosauruksen luun, se ei kerro hänelle mitään eläimestä, koska häneltä puuttuu taustatieto, mutta paleontologi saa siitä paljon irti. Symbolit keräävät itseensä historiaa, mikä voidaan purkaa taustatiedon avulla. Tästä Peirce ja historiallisen kielitieteen tutkijat ovat yhtä mieltä – aivan tarkkaan. Tulee heti mielen hermeneuttinen selitys, eli eksplikointi, siis ”auki laskostaminen”.

Palataanpa tien tietämiseen. Suomen kieleen on jossain määrin pesiytynyt sana *Raid*. Normaali puhuja tuntee sen ötökkämyrkynä; monet huomaavat, että se on englannista ('hyökkäys, ryöstö(retki)'). Lisää taustatietoa englannin historiasta tarvitaan huomaamaan, että se on pohjoisesta ja vastaa etelän 'tietä', sanaa *road*. Enemmän tietoa äännelaesta ja äännteellisistä vastaavuuksista johtaa huomaamaan, että suomen *raitti* ja *reitti* ovat sama sana (ja niinpä taitaa olla *raitakin*), ja näissä on selvä äänneindeksi siitä, että *raitti* lie ehkä jo kantagermaaninen ja että *reitti* on myöhempi skandinaavinen laina. Paralleeli *inroad* = *raid* todistaa tulkinnan niille, joista se tuntuu ylilyönniltä. Niinikään *ritari* kuuluu samaan germaaniseen ratsastusryppäeseen (*ride/reiten/rida*), mutta sen päältä ei suomessa juuri muuta näy, tarvitaan lisätietoa siihen, että se on lähtöisin hollannista, käänöslainana ranskan *chevalier*-sanasta, "hevostelija" sekini.

Raid/raitti muistuttaa siitä, että usein se, mikä näyttää samalta, tosiaankin on samaa. Koivulehto on esittänyt, että suomen *lanko* ja *lanka* ovat samaa lähtöä, germaanisista lainoja (en mene rässä tarvittavaan taustatietoon). Joskus vastakkainen merkitys tekee "maallikolle" (maallikko on se, jolla ei ole riittävästi taustatietoa) "samaistamisen" mahdolltomaksi. Saksan *Stute* 'tamma' ja englannin *stud* 'siitosori' eivät näytä semanttisesti sopivan yhteen, vaikka muoto sopiikin. *Stud* merkitsee myös rakentamisessa pystyvuuta, eikä se näytä auttavan yhtään. Mutta kun samaa lähtöä on suomen *suota* (sekini Koivulehdon tulkinta), emme enää paljoa tarvitse taustatietoa. Kysymyksessä ovat kantaindoeuroopan 'seistä'-verbin johdokset, ja niinpä pystyvuuta tulee ymmärrettäväksi. Loppuun tarvitaan tietoa siitä, että terveet hevoset eivät juuri makaa; ja vielä tänäänkin seisova ryhmä on *stand*, esimerkiksi *a stand of trees*. *Suota* on siis alkuaan

tammalauma. Ongelmana on enää siitosori, mutta sehän oli *a horse for the stud*, eli suotaa hallitseva ja suojaava ori, *a studhorse*. Ellipsi tästä tuottaa muodon *stud*, saksassa kollektiivista on tullut yksikkö – ei kovin hätkähdyttäviä prosesseja, kunhan vain omaa historiallisen lingvistin perustaustatiedot. Taustatieto erottaa helposti suomen (tien)*viitan* ja (vaate)*viitan* erikseen; ne on lainattu eri kielistä, ja ovat täten homonyymejä suomesa.

Suomen *vuohi* on selvästi baltin 'pukki', mutta mistä tämä tulisi? Sanskritissa on *ajā* 'ajaja' ja *ajā* 'pukki, pässi', ja siksi on ollut helppoa rekonstruoida kaksi eri (homofonista) tyveä. Mutta koska pukissa on tunnetusti tiettyä seksuaalista voimaa, ajoverbi riittää: kantaindoeuroopan **āgo-* 'ajaja' > kreikan *agós* 'sotajohtaja' käy hyvin, mutta ajajasta tulee melko universaalisti myös 'nussija', ja siitä tuli pukin nimi jo kantakielessä, mikä sitten haalistui sopivasti ohi lingvistien hallitseman taustatiedon (baltin muoto on **āgyo-*). Suomen kieli (niin kuin monet muutkin kielet) on täynnä paralleelleja: *kun oriskin salavettha huanostin nin s om pahee ajamahan kun oikia oris, on se ajana Annillai, ajelus, ajokki* 'huora', *tuulennussija* tuulihaukasta, jne.

Koska olen vuosia ollut ajotermien luoissa, en voi olla tähän lisäämättä hypoteesiani suomen *ahava*-sanan alkuperästä (mikä Suomen uusimman etymologikollegion mukaan on onomatopoeettista lähtöä). Johdin *-va* on heti poistettavissa, ja virossa onkin *kõue aha, ahapilv* 'ukkospilvi', *tuule ahad* 'ohuet tuulessa ajelehtivat pilvet' ja *ahatuul* 'kuiva, kylmä tuuli'. Tämä sopii hyvin suomen termeihin *ukkonen ajaa, taivaan äijä ajaa, ajopilvi*, ja ruotsin *åskan går, Torn går, åsen kör, Torn åker*. *Åska*-sanan rakenne näkyy islannin muodosta *áskja* "jumal(an)-kärryily", eli 'ukkonen' (jumala oli Tor, niinkuin yllä parista fraasista näkyy), ja sana oli-

kin vielä 1600-luvulla *āsekial/āskja*, jne. Nyt herää epäily, että *aha* oli jonkinlainen ajo-tuuli, ja sen muoto näyttää vahvasti balttilaiselta, vaikka sillä taholla tämännäköistä substantiivivia ei tunnetakaan. Mutta on kylä tuulennimi, liettuan *ožinis*, latvian *āzinis* 'kaakkoistuuli', joissa on johdannaispäätte (kuten *-va*) ja kannaksi jää juuri **ažā* tai **ožā* 'ajo', josta *aha* seuraa kuin itsestään. Esitän paralleeliksi venäjän *vygon*-sanasta ("pois-ajo") johdetun adjektiivin *vygonnyj* 'tuottoisa', mutta merituulesta 'suotuisa': *vygonnyj veter* 'tuuli, joka puhaltaa rannalta ja ajaa vettä siitä ulos merelle'. *Ožinis* on juuri tämääntyyppinen tuuli Itämeren kaakkoiskolkassa ja se antaa siellä suotuisimmat potkut purjehdukselle, varsinkin rannasta irtautumiselle. (Vastakkainen luoteistuuli on *sómenis/sāmenis*, siis tuuli Saarenmaalta, tavaltaan siis "[itämeren]suomien" saarelta.)

RINNAKKAIS- TAPAUKSET TAUSTATIETONA

Katson siis, että paralleelit ovat taustatietoa, sillä ne ovat tärkeitä historiallisen lingvistin ammattitaidon luomisessa ja kartuttamisessa. Kysymyksessä on siis analoginen argumenttikuvio. Sanoisin myös, että tytärikieli on kollateraalia evidenssiä, sehän juuri on ratkaisevaa taustaa rekonstruoinnissa. Se ei ole samaa systeemiä kuin tavoiteltu kanta-kieli, vaan potentiaalia tai virtuaalia näyttöä sille. Rekonstruoijan pitää tuntea faktoja yli yhden kielen, jotta hän näkisi perheyhtäläisyydet niiden välillä. Tällä tapaa äännteellinen vastaavuus on indeksikaalinen diagrammi kantayksiköstä. Ja sen takana on ollut tosi ketju puhujia, jotka ovat hionneet lopputulokset dynaamisten objektien ja dynaamisten interpretanttien vuorovaikutuksessa.

On niin, että hermeneuttisen raamin alla historia, historiallinen kielitiede, filologia, etymologia, pattern explanation, rationaalinen selitys, jne., ovat melko lailla samaa perhettä, ja teoriassa melkein identtistä. Tässä on muistettava se, että hermeneutiikka ei ole enää pitkään ollut pelkkää Raamatun tekstien tulkintaa, vaan se on ihmistieteiden ydin. Peirce itse ei jotain nuoruuden mainintaa lukuun ottamatta käyttänyt termiä hermeneutiikka. Sen ymmärtää, koska juuri tulkinta, interpretaatio, tuli ilmi hänen interpretanteissaan. Ja filologia ei suinkaan ole enää vanhojen höppänäiden tihrusilmäistä tekstien lukua, vaan se on synkroninen teoria ja käytäntö siitä, mihin nyt kognitiivinen kielitiedekin on paljolti tullut. Mutta onko tässä alojen samuudessa jotain siitä vaarasta, josta Peirce varoittaa, eli onko lainattu käsitteitä puolin ja toisin ilman oikeutusta? Tuskin, sillä kysymys on ihmisen kokemuksesta kielestä, semioosista, kognitiosta, kommunikaatiosta, ja tiedosta. Kaikki merkitys on tavallaan rekonstruktioita, ja siksi menneen uudelleen lavastusta, tai uudestaan henkiin herättämistä, siis hermeneutiikan anamneesia. Näin historioitsijasta tulee jo hävinneen yhteisön virtuaali jäsen. Siksi on usein vaikeaa vakuuttaa kollegojaan tuloksistaan, koska he eivät ole paneutuneet asiaan yhtä eläytyvästi (metodi on Verstehen). Ja yhteisön panos tarkoittaa sitä, että historia on mukana kaikessa tulkinnassa – mielessäkin: "missä on liikettä, missä historiaa on tekeillä, siellä on mielen toiminnan keskipiste, ja on sanottu että taiteet ja tieteet asuvat Januksen tempelissä, hereillä, kun se on auki, mutta toruksissa kun se on suljettu" (CP 6.301). Synekismi, symboli, ja kommunikaatio sanovat samaa.

POTKIMMEKO TUTKAINTA VASTAAN?

Lopuksi mainitsen vielä pari tutkijaa niiden lukuisten joukosta, joita nykytutkimus ei koskaan mainitse ”uusissa tienavauksissaan”. Wegener (1885) hylkäsi sanatasoisen merkitysinvarianssin ja halusi aivan oikein sen tilalle holistisen puhetilanteen (Sprechsituation) kokonaiskulttuuritilanteen (Kultursituation) osana. Ushenko (1958) – vieläpä loogikkona – valitsi toimivaksi raamiksi merkityksen lavastamisen, eli siis hermeneuttisen ymmärtämisen.

Olen ajellut näitä kolme vuosikymmentä, saman ajan kuin Esa Itkonen on puolustanut hermeneutiikkaa. Jostain syystä ajatukset, jotka ovat tosia, mutta eivät muotia, eivät vain millään mene perille. Tuskin nytkään. Sen takia en ota mukaan, siis ehkä turhaan, rikasta lähdeparaattia. Sellaista löytyy aikaisemmista töistäni. Pois jäävät myös Esa Itkosen työt, joissa on vahvana hermeneutiikan oikeutus ja välttämättömyys, praktinen syllogismi, toiminnan syllogismi, pattern explanation, rationaalinen selitys ja analogia. Kaikki aivan keskeistä aiheelleni, ja näkyhän Itkosen vaikutus tekstissäni.

LOPPUVINJETTI. Kun olin saanut tämän tekstini toosaan, löysin Saariselältä hyttyshehteessä talvilatu-uran vierestä oksalta seuraavan runon (Eino Leino, *Hiihtäjän virsiä* (1900), ”Hyvä on hiihtäjän hiihdellä”, 2. säkeistö):

Hyvä on hiihtäjän hiihdellä,
kun ystävä häll’ on myötä,
kun latu on aukaistu edessään –
mut parempi hiihdellä yksinään,
tiens’ itse aukaista itselleen
ja yksin uhmata yötä.

Heti tuli mieleen sinnikäs, rehellinen hiihtäjä: Terho Itkonen.

TAUSTAKIRJALLISUUTTA

- Boeckh, August (1877). *Encyclopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften*, Braunschweig (ed.). Leipzig: Teubner. (Toinen laitos, Rudolf Klussmann [ed.], 1886 = Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1966 ja University Microfilms O-PBook, 1966.)
- Boeckh, August (1968). *On Interpretation and Criticism*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Bühler, Karl. 1934. *Sprachtheorie*. Jena: Fischer.
- Kent, Berverly (1987). *Charles S. Peirce: Logic and the Classification of Sciences*. Kingston & Montreal: McGill-Queen’s University Press.
- Kerényi, Karl (1964). *Hermeneia und Hermeneutike: Ursprung und Sinn der Hermeneutik. Griechische Grundbegriffe*, 42–52.
- Liszka, James Jakob (1996). *A General Introduction to the Semeiotic of Charles Sanders Peirce*. Bloomington: Indiana University Press.
- Meringer, Rudolf (1911). Zur Aufgabe und zum Namen unserer Zeitschrift. *Wörter und Sachen*, 3, 22–56.
- Park, Robert L. (2000). *Voodoo Science: The Road from Foolishness to Fraud*. Oxford: University Press.
- Savan, David (1988). *An Introduction to C. S. Peirce’s Full System of Semeiotic*. Toronto Semeiotic Circle.
- Ushenko, Andrew Paul (1958). *The Field Theory of Meaning*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Wegener, Philipp, (1885). *Untersuchungen über die Grundlagen des Sprachlebens*. Halle: Niemeyer. (Englanniksi ”The life of speech” teoksessa *Speech and reason*, P. Wilfred Abse, toim., 111–293. Charlottesville: University of Virginia Press [1971].)
- Zeman, J. Jay (1988). Peirce on the indeterminate and on the object: Initial reflections. *Grazer Philosophische Studien*, 32, 37–49.

LINGUISTIC SIGN AND COLLATERAL INFORMATION (OR KNOWLEDGE)***Raimo Anttila,****General Linguistics, University of California, Los Angeles*

In its context, the symbol is produced in order to be interpreted, and interpretation is largely guessing what the state of affairs (meaning) is. The symbol cannot be understood without collateral information, i.e., information beyond the sign itself. Investigation is a process of the community, a form of behavior, which produces as its end settled opinion and consensus. Sign and community are essentially correlative concepts, and one can practice critical thinking only in a community of investigators. Relating the world beyond the sign to critical apparatus leads even to the birth of sciences. Etymology provides excellent examples of interpreting the things in the real world in their historical contexts (some cases are given). Parallels used to bolster historical explanations fall within the realm of analogical collateral information. Most of the current theoretical slogans and battle cries in these areas turn out to be old achievements.

Keywords: community and understanding, sign and context